

J.P.E. HARTMANN OPUS 86:
6 SANGE TIL TEKST AF ERNST VON DER RECKE
- tolket som dramatisk sangcyklus

Af
CLAUS MÜNCHOW

J.P.E. Hartmann skrev i 1888 6 sange til tekster af Ernst von der Recke. De er en kærlighedserklæring til det stærkeste i livet udtrykt af den da 83-årige komponist. De blev i 1970 genudgivet i FOLKE- og SKOLEMUSIK, WH XX,2 af Steen Lindholm og dermed gjort tilgængelige for danske kor. Den rækkefølge hvori de i denne udgivelse er anbragt, er ifølge udgiveren den hvori de foreligger fra Hartmanns side, og den hvori de er komponeret.

Den rækkefølge åbenbarer imidlertid slet ikke hele det drama som sangene kan rumme. Det er nemlig påfaldende og forunderligt at en omplacering af sangene kan fortælle et sammenhængende, dramatisk og ægte smerteligt udviklingsforløb fra start til slut i de første fire sange og afrundet med et smukt, taknemmeligt tilbageblik i de to sidste – alt som en fuldstændigt sluttet helhed. Når man læser versene igennem i den på næste side anførte rækkefølge, er det helt umiskendeligt den samme ældre mandsperson som i samtlige vers fortæller en sammenhængende livsændrende oplevelse. Og det er den samme unge pige der svæver over alle versene.

De seks sanges form understøtter tilmed dette psykologiske forløb. De fire dramatiske sange er delvist gennemkomponerede, og netop de fire afslutter Hartmann med en kort opsummerende coda.

Med den femte sang nærmer Hartmann sig den strengt strofiske form i den sjette, idet den femte er næsten-strofisk. Første og andet vers har forskellig tonesætning som imidlertid gentages i tredje og fjerde vers.

Den afklarede, afrundende stil i både tekst og musik i sjette sang udtrykker, som en smuk almengørelse, taknemmelighed over sansernes og bevidsthedens gave som, når følelserne aktiveres uhjælpeligt og smerteligt, samtidigt lader os skue paradiset.

Det er et sandt mirakel at sangene rummer den her opdagede mulighed som nu demonstreres på næste side.¹

Hartmanns små friheder over for Reckes tekst er gengivet, og tegnsætningen er beholdt fra udgaven i FOLKE- og SKOLEMUSIK.

¹ Da jeg gjorde min opdagelse var det uundgåeligt at jeg stillede mig spørgsmålet: Er der fra Ernst von der Reckes side tænkt en sammenhæng? Svaret er at det er der ikke.

Steen Lindholm oplyser på bagsiden af 1970-udgivelsen at rækkefølgen er den i 1888 på Adolf Langsteds foranledning til Hartmann overbragte, jf.

<https://www.kb.dk/dcm/hartw/document.xq?doc=1314263005.xml>.

Og Recke kunne i mange år have grebet ind da han først døde i 1933.

Rækkefølgen i 1970-genudgivelsen er 3, 2, 1, 5, 6, 4 jf. næste side.

1. I våren knoppes en lind så grøn
med liljer og martsviol;
Derunder sidder en jomfru skøn
og syer mod den klare sol.

Selv er hun ligest en sol i vår,
som æblet er hendes kind;
Når hun for spejlet slår ud sit hår,
det falder som blomster fra lind.

Selv er hun et spejl ud af reneste glar,
der kender ej plet og brist,
hun leger på streng med en hånd så
snar,
som solen på lindens kvist.

Som solen fanges af lindens blad,
så fængsler hun sans og sind,
så har hun mig bundet med tryllekvad
og fanget mit hjerte ind.

Coda: Hun har fanget mit hjerte ind,
har fanget mit hjerte ind.

2. Jeg ved, jeg vorder dig aldrig kær
og kan dig ret aldrig hue,
thi du og jeg er som dagens skær
og som nattens mørkhed at skue, at
skue.

Som natten haver så stor attrå
mod dagen stadig at vanke,
så følger dig hvor du end må gå,
min længsel og al min tanke, min tanke.

Og kunne jeg sanke fra havsens bund
de tusind koraller røde,
jeg gav dem bort for din fagre mund,
som voldte mig sorg og møde, og møde.

Og plukked jeg og hver blomst på jord,
de vare fuld favr er skare,
jeg fandt dog ingen fra syd til nord,
som havde øjne så klare, så klare.

Dig vogte de hellige engles hær,
og himlen din skønhed signe;
thi du og jeg er som dagens skær
og som nattens mørkhed at ligne.

Coda: Thi du er som dagens skær, og jeg
- som nattens mørkhed, dens mørkhed at
ligne.

3. Da skulle du være kommet,
mens bøgen stod i sin pragt,
og håbets vinkende grønne
ej kendte stormenes magt.

Da skulle du være kommen,
mens knopperne brast i vår,
da havde min have blomster
som vel kunne smykt dit hår.

Da skulle du være kommen,
mens linden i blomster stod,
da havde du fundet et tæppe,
som passede for din fod.

Da skulle du være kommen,
mens rosernes flor sprang ud
da kunne jeg bundet dig kranse,
der sømmed sig for en brud,
jeg kunne bundet dig kranse.

Da skulle du være kommen,
men stormene kom før du,
den rest, de har ladet tilbage,
den byder man ingen nu,

Coda: sådan en rest,
den byder man ingen nu.

4. Jeg sadled min hest en morgenstund
med sommersolen den klare;
så red jeg mig i den grønne lund
at bede den vildende hare.

Den vildende hare med hjort og rå
jeg ville i lunden jage,
og glemme det mig på sinde lå
alt ud i uger og dage.

Men hjort og rå havde hendes gang,
og hinden havde hendes øje,
og den liden fugl havde hendes sang,
Der kunne mit hjerte bøje.

Og rosens kind havde hendes lød
og bækken hendes sagte tale,
og skovens vind hendes hvisken blød
som mit hjerte har lagt i dvale.

Jeg red fra skoven alt som jeg kom,
småfuglene sjunge på grene,
det var som spurgte de alle om,
hvi jeg monne ride så ene.

Coda: Hvi så ene.

5. Der brænder lønligt i mit sind
 en evig helgenlampe,
 forvaret dybt og hegnet ind
 mod alle vilde kampe.

Dens glans sig som et stråleflor
 omkring et billed vinder
 hvis ynde kun hos en på jord,
 hos en sin tvillinglighed finder.

Mens trindt hvert alter blev stødt om
 og af barbarer hærget,
 kun denne lille hellighed
 har jeg imod dem værget.

Men når jeg glemsom stormed vildt
 langt bort fra hjemmets rige
 har selve helgeninden mildt,
 mildt holdt olien dér ved lige.

6. En engel har rørt din pande
 på sin flugt med en liljegren;
 hvad kunne den ellers danne
 ¶:så lys, så skær og så ren.:¶

Og duggen i liljen bæger
 har givet dit øje dets skin,
 hvad er det vel ellers som kvæger
 ¶:og spreder lys i mit sind.:¶

Og en rose fra himlens have
 har svævende rørt din mund,
 hvor fik den vel ellers den gave
 ¶:at ånde mig karsk og sund.:¶

Christ signe din mund og pande
 dertil dine øjne to,
 de lærte mig tro på de lande,
 ¶:hvor blomsterne fejrest gro.:¶

Fortællestemmen betror os en livsændrende oplevelse. Og oplevelsens faser kan læses af de fire første sanges codaer.

1. Den første er ren romantisk betagelse på afstand, fortryllelse, forelskelse med resultatet "hun har fanget mit hjerte ind". En forelskelse som måske vinder i styrke ved sin umulighed,
2. hvilket smerteligt realistisk går op for fortællestemmen i anden sang. "Thi du er som dagens skær, og jeg - som nattens mørkhed at ligne".
3. Så rammer bitterheden over skæbnens ugunst "sådan en rest, den byder man ingen nu" ovenpå fantasierne om hvor godt det kunne have været, hvis bare...
4. Det må føre til flugtforsøget, et forsøg som er dømt til at mislykkes, "Hvi så ene?". Og dømt ved de smukkeste og mest hjerteskerende naturassociationer.
5. Kun tiden kan læge sådanne sår. Men det kan den så også. Og den kan sublimere smerten til en taknemmelighed ved at have oplevet livets stærkeste kræfter. Oplevelsen er blevet til en dybt forvaret skat, en evig helgenlampe, og den unge pige er stadig nærværende nu som den vedligeholdende helgeninde.
6. I sjette sang udmønter fortællestemmen gaverne fra den evige kilde, helgenlampen i femte sang, og udtrykker taknemmeligheden.

Vers	Lovprisning	Taknemmelighed
1	<i>din</i> pande ... så lys, så skær og så ren	spreder lys i <i>mit</i> sind
2	givet <i>dit</i> øje dets skin	
3	rørt <i>din</i> mund	ånde <i>mig</i> karsk og sund
4	Christ signe <i>din</i> mund og pande ... <i>dine</i> øjne to	de lærte <i>mig</i> ...

Tonearterne spiller fint sammen med versenes indhold:

Første sang står i A-dur, harmonisk lyst fra start til slut.

Det helt store spring i tonearter er til anden sang. Det afspejler at springet fra drømmen til realismen slår benene væk under fortællestemmen. Tonalt starter den helt uden fodfæste, Des-Dur, C-Dur efterfulgt af forskellig harmonisk afsøgning. Først efter to takter finder den sin noterede toneart As-Dur/f-mol, og i mol slutter den naturligtvis.

Tredje sang starter og slutter i bitter F-dur.

Fjerde sang starter i beslutsom D-dur og slutter håbløst i Fis-dur.

Den følgende e-mol-sats starter unisont på tonen Fis, så overgangen bliver helt naturlig. Og satsen ender i E-dur og glider således helt spændingsløst over i den afsluttende E-dur-sats. Dramaet er ovre.

Hele forløbet bliver så fra A-dur til E-dur, hvor det omvendte ville have været helt perfekt. Det understreger så blot at forfatter og komponist ikke har rottet sig sammen om en Enigma til de næste generationer.

Konklusionen på dette sted er altså at det er et rent tilfælde at disse seks vidunderlige sange nu kan præsenteres som det samlede drama som kan indlæses i sangene. Det er mit håb at det kan inspirere korledere til at give Hartmanns opus 86 forøget popularitet, og at det kan vokse i opførelshyppighed.

Mit kor, INTERIM 85, har gjort sit.²

Inden sangene blev samlet af Adolf Langsted, er de faktisk blevet publiceret i forskellige sammenhænge. Mit forsøg på at se om nogle af sangene var tænkt sammen, bragte mig viden om i arkivalierne uden at finde nogen sammenhæng.

Men det kastede noget helt andet af sig. På nutidsmennesker må de to følgende sider af *En engel har rørt din pande* gøre stort indtryk.

² Sangene kan høres på <http://claus.munchow.net/Interim/85/Hartmann++.mp3>.

Det er gymnasielever på to mandsstemmer nær. Der er tale om en koncertoptagelse hvor vi havde den ambition ikke at justere intonationen undervejs, men bevare forholdet mellem tonearterne. Undervejs faldt vi desværre noget fra fjerde sang. Nu havde jeg jo gerne lavet en studieoptagelse som holdt i alle ender og kanter. Men også det håber jeg at inspirere andre til!

7844
Soprano 4082
En Engel har rørt
J.P. Bachmann

Andante.

En engel har rørt din Pan de, da som
 Kan teg med din sti egen de Da ne med det
 Og klængen som jub ter og kta gen, gar din
 En en gel har rørt din Pan de og

Blom du i Vug gen lca, Kan
 E mig heds blomsten de Vug, Det
 Lat os som Jaga hand i gjen, Den
 Lukt di ne Hj ne me to Kan

aal med dit Hj e for Pan de, som
 For ste som Jge ter kan a ne det
 som ver end om os og da gen med
 nok re dig glad i de Pan de hvor

gjen mes bag Bjør ge ne blaa, som
 drag dig som sult men de klæng det
 Gjen søk hvor du van død her med
 Blom ster ne fej rest gree hvor

gjen mes bag Bjør ge ne blaa,
 drag dig som sult men de klæng,
 Gjen søk hvor du van død her,
 Blom ster ne fej rest gree.

7844
Soprano 4082
En Engel har rørt
J.P. Bachmann

Andante.

En engel har rørt din Pan de, da som
 Kan teg med din sti egen de Da ne med det
 Og klængen som jub ter og kta gen, gar din
 En en gel har rørt din Pan de og

Blom du i Vug gen lca, Kan
 E mig heds blomsten de Vug, Det
 Lat os som Jaga hand i gjen, Den
 Lukt di ne Hj ne me to Kan

aal med dit Hj e for Pan de, som
 For ste som Jge ter kan a ne det
 som ver end om os og da gen med
 nok re dig glad i de Pan de hvor

gjen mes bag Bjør ge ne blaa, som
 drag dig som sult men de klæng det
 Gjen søk hvor du van død her med
 Blom ster ne fej rest gree hvor

gjen mes bag Bjør ge ne blaa,
 drag dig som sult men de klæng,
 Gjen søk hvor du van død her,
 Blom ster ne fej rest gree.

Kigger man nøje efter, er det klart at det er individuelt håndskrevne sider. De står ikke bare forskelligt på papiret - og at det gælder nodelinjerne, er lidt underligt. Men der er flere tydelige afvigelser i detaljerne, og en markant:

Der er 5 håndskrevne sopranstemmer til denne sang og noget tilsvarende til de andre stemmer.

Håndskrift – og hvilken! – var datidens kopimaskine.

Og så bemærker man at teksten på disse sider afviger fuldstændigt fra vores. Det er en tilsvarende lovprisning, men med helt andre ord og sigte, altså en helt anden udgave af samme digt.

Det siges at *En engel har rørt din pande* bruges til begravelser. Det forstår man bedre efter at have mødt denne udgave.

Hvis denne tekst var blevet brugt i 1970-udgaven, havde den nu opnåede helhedens harmoni ikke været mulig.